

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

магістра

з теми: **«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ІЗ ЗПР В
УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL3-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Мар'яна ЛАКУСТА

Керівник:
Тетяна КАМЕНЩУК,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:
Тетяна БРАНЦЬКА,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогічних наук,
професійної та початкової освіти КЗВО
«Вінницька академія безперервної освіти»

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ ІЗ ЗПР	6
1.1. Психолого-педагогічний супровід дитини як забезпечення оптимальних умов для її розвитку.	6
1.2. Особливості пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку із ЗПР...	14
1.3. Арт-терапія як напрямок корекційної роботи дітей із ЗПР	26
Висновки до розділу 1	37
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗПР	38
2.1. Діагностики з використанням пізнавальної діяльності у ЗПР	30
2.2. Результати сформованості з пізнавальної діяльності у дітей дошкільного віку із ЗПР... ..	33
Висновки до розділу 2	50
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗПР	51
3.1. Корекційно-розвивальна програма розвитку пізнавальної сфери старших дошкільників із ЗПР	51
3.2. Проведення дослідження та інтерпретація результатів... ..	69
Висновки до розділу 3	74
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ВСТУП

Актуальність. Для успішного виховання дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку необхідно формувати пізнавальні інтереси, які мають велике значення для розвитку особистості, оскільки вони спонукають до пошуку нових знань, нових умінь, нових способів роботи, роблять діяльність дитини більш активною, енергійною в цих пошуках.

Арт-терапія є однією із видів інноваційних технологій сучасності. Її використання відповідає природним потребам дошкільників із затримкою психічного розвитку, адже за своєю природою арт-терапія – це форма психотерапії, заснована на мистецтві, в першу чергу образотворчому і творчій діяльності. Саме у дошкільному віці під час використання методів арт-терапії на заняттях з дітьми успішно формується особистісна та пізнавальна сфера. У грі з елементами арт-терапії діти самостійно визначають правила та відчують себе вільними і усвідомлюють власне життя як свій вибір.

Актуальність проблеми зумовлює пошук нових активних форм, методів, способів організації освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання. Тому, виникає потреба у використанні сучасних інноваційних методик та прийомів навчання та виховання, зокрема арт-терапії та ігрової діяльності у вихованні дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психічний стан дітей із затримкою психічного розвитку, вже більше трьох десятиліть, поглиблено вивчаються фахівцями різних галузей знань: науковцями-психологами, педагогами медиками. В процесі дослідження були використані праці (Н. М. Бібік, Т. Л. Власова, Т. В. Єгорова, В. І. Кобаль, М. М. Марусинець, В. П. Пушкаренко, В. М. Синьов та інші). Вивченням психолого-педагогічної сторони проблеми займалися такі науковці як (Т. Ю. Андрюшенко, А. М. Богуш, Л. С. Вавіна, Н.С. Гаврилова, Т. Д. Ілляшенко, С. П. Миронова, А. Г. Обухівська, Т. В. Сак та інші).

Об'єкт дослідження – психолого-педагогічний супровід дошкільників із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання.

Предмет дослідження - розвиток пізнавальної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Мета: розробити та апробувати корекційно-розвивальну програму щодо розвитку пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Згідно з поставленою метою було визначено основні **завдання дослідження:**

- 1.Провести теоретичний аналіз наукових досліджень пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку із ЗПР в сучасних психологічних дослідженнях;
- 2.Емпірично дослідити рівні сформованості пізнавальної діяльності у дітей дошкільного віку із ЗПР;
- 3.Розробити та експериментально апробувати програму з розвитку пізнавальної діяльності дошкільників із ЗПР.

Методи та методики дослідження:

теоретичні методи: аналіз, порівняння, узагальнення матеріалів праць з різних аспектів досліджуваної проблеми;

емпіричні методи: методика діагностики пам'яті «Запам'ятай 10 слів» (варіант тесту З. Істоміної); методика «Знайди і викресли» (модифікований варіант методики Б. Бурдона «Коректурна проба»); методика діагностики мовлення «Розкажи за картинкою»; методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників (Н. Стадненко, Т. Ілляшенко, А. Обухівської); методика «Чого не вистачає на цих малюнках?».

математико-статистичні методи для обробки емпіричних методів:

t-критерій Стьюдента – для визначення відмінностей в показниках.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних із розвитком пізнавальної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Визначено компоненти пізнавальної діяльності дошкільників, критерії та показники рівнів їх сформованості; уточнено зміст поняття «дошкільники із затримкою психічного розвитку», «пізнавальна діяльність» та «арт-терапія», «інклюзивне навчання».

Практична значущість цієї роботи полягає в розробці корекційно-розвивальної програми з розвитку пізнавальної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку із використанням засобів арт-терапії та ігрової діяльності. Одержані результати можуть бути використані у практиці роботи практичного психолога в закладах освіти, позашкільних навчальних закладів керівниками гуртків, методистами, батьками з метою підвищення ефективності розвитку пізнавального інтересу дошкільників, у системі післядипломної педагогічної освіти, а також науковцями, методистами, аспірантами, студентами для подальших досліджень з означеної проблеми.

Апробація матеріалів магістерської роботи. Результати дослідження опубліковано в збірнику матеріалів *International scientific-practical conference “Topical issues of science, education and technology: theory and practice”*: *conference proceedings (Tampere, Finland, September 16, 2023)*. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю: Лакуста М.М. Каменщук Т.Д. Психологічні умови реалізації психолого-педагогічного супроводу дітей із ЗПР у фокусі інклюзії. *International scientific-practical conference “Topical issues of science, education and technology: theory and practice”*: *conference proceedings (Tampere, Finland, September 16, 2023)*. Tampere, Finland: Scholarly Publisher ICSSH, 2023. 63 pages. p. 33-36.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків, списку літератури, який налічує джерел; ілюстрована рисунками та таблицями; вміщує 6 додатків. Загальний обсяг роботи становить сторінок.

ВИСНОВКИ

Отже, проаналізувавши психокорекцію розвитку пізнавальної діяльності дошкільників із ЗПР, можна зробити наступні висновки.

Психологічні особливості дошкільників із ЗПР не є суто кількісними характеристиками. Пізнавальна діяльність є природним проявом інтересу дитини до навколишнього світу й характеризується чіткими параметрами. Рівень розвитку пізнавальної діяльності обумовлений індивідуально-психологічними особливостями та умовами навчання. Старші дошкільники із ЗПР не завжди цікавляться завданням, охоче беруть участь у роботі та, власне, не бажають виконувати її самостійно. Вони неохоче займаються будь-якою роботою або навіть зовсім відмовляються від активності. Йдеться про повну відсутність інтересу до навколишнього світу, до стосунків з однолітками.

Арт-терапія є ефективним методом психологічної допомоги дітям дошкільного віку із ЗПР в розвитку пізнавальної діяльності. Серед переваг використання арт-терапії в роботі з такими дітьми можна відзначити її винахідливість, використання мови символів, залучення дитини до творчої роботи, створення атмосфери емоційної близькості, здатність її зрозуміти і прийняти арт-терапевтичний простір через створені образи. Арт-терапія дозволяє відновити особистісні ресурси та створити нові, вивільнити та втілити сильні почуття.

Нами були обстежені дошкільники із ЗПР. Порівнюючи рівні самооцінки і самосвідомості та рівня розуміння (усвідомлення) свого «Я» можна відмітити, що 55% дітей досить добре розуміють себе – у них розвинена самосвідомість і розуміння «Я», а от самооцінка дітей на цьому рівні (високому) становить 30%. Щодо середнього рівня по обох показникам розуміння себе є не вираженим. Низький рівень по обох методиках відмічено у 20% дітей, як зазначалось вище основу цього рівня складають хлопчики. Аналіз розуміння інших людей, їх емоційного стану показав: 5% дітей досліджуваної групи мають неадекватне розуміння інших людей, у 10% дітей

відмічено ситуативно-конкретний рівень розуміння інших людей, у 10% дітей відмічено словесні позначення і опис експресії, 50% дітей – мислять у формі опису, 25% дітей – мислили у формі тлумачення і прояву емпатії.

Щодо ціннісних орієнтацій дошкільників із ЗПР, нами виявлено, що до вершини ціннісної піраміди дошкільників із ЗПР ввійшли цінності «Здоров'я» та «Наявність вірних друзів». Цінність здоров'я у дошкільників із ЗПР пов'язується із необхідністю підтримки фізичного благополуччя в умовах ЗДО, участю їх у спортивно-оздоровчих заходах тощо. Відомо, що дошкільники схильні до виразних фізіологічних реакцій на стрес, пов'язаний з навчанням, саме тому в них і стала виразною потреба у здоров'ї. Три цінності: «Краса природи й мистецтва», «Творчість» та «Активне, діяльне життя», виявилися найнижчим рівнем актуальності у дітей.

Щодо рівні розвитку пізнавальних інтересів та пізнавальної активності, ми переконалися, що діти в загальному мають середній рівень розвитку пізнавальних інтересів, зокрема добре володіють знаннями про навколишній світ, виявляють зацікавленість всім навколо, у них є сформовані мисленні операції, досить розвинене мовлення. Аналіз отриманих відомостей на констатуючому етапі експерименту дозволяє зробити деякі важливі висновки, зокрема ми переконалися в процесі спостереження за роботою педагогів, що робота по пізнавальному розвитку дошкільників із ЗПР добре спланована та систематично здійснюється педагогом. Також, нами було виявлено, що у дошкільників із ЗПР недостатньо сформоване поняття пізнавальної діяльності, в той же час здатність до оцінки та моральної поведінки розвинена краще. В той же час, пізнавальна активність сформована на середньому рівні. Тож результати діагностики розвитку пізнавальних інтересів та пізнавальної активності дошкільників із ЗПР свідчать про необхідність розробки та реалізації тренінгової програми, зміст якої спрямований на розвиток пізнавальних інтересів та пізнавальної активності.

Розроблена нами корекційно-розвивальна програма мала на меті формування пізнавальної діяльності, основних видів діяльності, емоційно-вольової сфери, позитивних характеристик особистості, мовлення,

психомоторного розвитку дошкільників із ЗПР. Розроблена нами корекційно-розвивальна програма вміщує в собі техніки арт-терапії, такі як: техніка «Монотипія», техніка «Ниткографія» та методи: малювання та експериментування з фарбами, які є спрямовані на розвиток пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку із ЗПР. Ігри-експерименти з кольором сприяли розвитку креативності дітей, їх естетичних почуттів, знань та уявлень про предмети, явища, процеси. Разом з тим, дані експерименти сприяли тому, що діти вчилися переносити отримані вміння у самостійну діяльність.

Третій етап емпіричного дослідження носив контрольний характер і мав на меті: перевірку психологічної доцільності проведеної нами корекційно-розвивальної роботи по розвитку самооцінки та самоствавлення, пізнавальному розвитку дошкільників із ЗПР, їх розвитку мислення як частини пізнавального розвитку. рівень самооцінки і самосвідомості дошкільників знаходиться на високому рівні. Зауважимо, що у 100% дівчаток – всі дівчатка – це говорить про те, що у дівчат сформовані уявлення про себе, вони адекватно і правильно оцінюють себе в них нормальний рівень самооцінки, позитивна оцінка дитиною усіх сторін свого «Я» як з власної точки зору, так і з позицій інших людей, що безпосередньо говорить про їх правильний розвиток. У хлопчиків високий рівень відмічено 70%. Тобто високий рівень самооцінки та самосвідомості значно зріс, після проведення корекційно-розвивальної роботи. Щодо розвитку пізнавальних інтересів у дошкільників із ЗПР результати були такими: високий рівень розвитку досліджуваних критеріїв діагностували у 6 дітей (54%), середній – у 3 (42%), рівень нижчий від середнього виявив лише один із дітей цієї групи (4%). Аналіз результатів контрольних зрізів засвідчив ефективність проведеної роботи зі збільшення обсягу знань пізнавальної діяльності. Розкриваючи зміст запропонованих понять пізнавальної діяльності, дошкільники із ЗПР переважно пов'язували їх із практичною діяльністю (близько 90%). Показники високого рівня розвитку пізнавальної активності дітей зросли на 33%. Однак, зменшилася кількість дітей, рівень пізнавальної активності яких визначено, як середній (на 19% зменшився) та низький (на 14% зменшився).

Здобуті дані підтверджують сформульовані попередні висновки про

ефективність здійсненого емпіричного дослідження. Нами також проаналізовано якісні показники дітей, рівень пізнавальних інтересів яких після проведення тренінгової програми констатовано як високий та середній. Дошкільники із ЗПР з високим рівнем розвитку пізнавальних інтересів відрізняються чіткими знання понять пізнавальної діяльності. Діти мають достатній рівень для даного віку обсяг знань про навколишній світ, психічні процеси та мисленні операції розвинені на високому рівні, дитина аналізує, узагальнює, логічно мислить; мовлення також відповідає психічному віковому розвитку, що характеризується великим запасом активного словника. На основі результатів контрольного етапу дослідження можна зробити висновок про те, що проведені нами у ігри та вправи з використанням методів арт-терапії щодо розвитку пізнавальних інтересів виявилася досить ефективною. Зрозуміло, що і в роботі з дошкільників із ЗПР було чимало проблемних моментів, не всі діти зуміли піднятися до високого і навіть середнього рівня розвитку досліджуваних досягнень, проте ми переконалися, що застосування методів арт-терапії у корекційно-розвивальній роботі з дошкільниками із ЗПР можливе і загалом продуктивне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. (2021).
2. Баклицький, І.О. (2003). Формування пізнавальних інтересів школярів як психологічна проблема. Людина, становлення, розвиток. Філософські пошуки. Львів-Одеса.
3. Борщевська Л.В., Ілляшенко Т.Д., Обухівська А.Г., Стадненко Н.М. (1998). Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Кам'янець-Подільський: видавництво «Абетка».
4. Буздуган, О.А., & Єгорова, Г.М., (2019). Педагогічні умови виховання пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з оточуючою дійсністю. Дошкільна освіта у вимірі сучасності : педагогічний альманах (с. 11-16) – Одеса.
5. Войтко В. В. (2017). Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку : [методичні рекомендації] / В. В. Войтко. – Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського». – 48 с.
6. Гончаренко, С.У. (1997). Український педагогічний словник. Київ: Либідь.
7. Дичківська, І. (2013). Інклюзивна освіта: шляхи впровадження. Дошкільне виховання, (12), С.3-6.
8. Інноваційні технології в діяльності інклюзивно-ресурсного центру : метод. посіб. / авт. кол. за ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 228 с.
9. Житник, Б.О. (2005). Методичний poradник: форми і методи навчання. Харків: Вид.група „Основа”.
10. Жук, Т.В., Ілляшенко, Т.Д., Каменщук, Т.Д., Обухівська, А.Г., Якимчук, Г.В. (2021). Організація корекційно-розвиткової роботи в умовах інклюзивно-ресурсного центру : методичні рекомендації. Київ: Ніка-

Центр.

11. Заєркова, Н.В., Трейтяк, А.О.(2016). Інклюзивна Освіта від «А» до «Я» Порадник для педагогів і батьків Київський університет імені Бориса Грінченка, Інститут післядипломної педагогічної освіти, Науково-методичний центр інклюзивної освіти. Київ.
12. Ілляшенко, Т.Д. (2003). Чому їм важко вчитися? Методичний посібник присвячений питанням психолого-педагогічної допомоги школярам із труднощами у навчанні. К.: Вид-о Початкова школа.
13. Колупаєва, А.А. (2010). Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник. Київ [українською мовою].
14. Калька Н., & Ковальчук З. (2009). Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС. 232 с.
15. Кузьменко, В. (2000). Індивідуалізація виховання і навчання. Дошкільне виховання. (10), 5-7, Київ [українською мовою].
16. Кузьменко Т.М. (2019). Дослідження життєвого шляху клієнтів з проявами емоційної нестабільності засобами арт-технік. Збірник статей І Всеукраїнської наукової інтернет-конференції. м. Переяслав-Хмельницький. С.77-83
17. Мамічева О.(2008). Корекція пізнавальних психічних процесів у дітей із затримкою психічного розвитку. // Дефектологія. – №2.
18. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова, О.В.Гаврилов, М.П.Матвєєва; [За заг. ред. С.П.Миронової]. - Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
19. Мочаліна Н. (2007). Корекційно-розвивальні заняття для дітей із ЗПР. // Дефектолог. – №3.
20. Підлипишина Л. В.(2009). Основи арт-терапії / Л. В. Підлипишина. – Київ : Марич, – 60 с.
21. Полторак Л. Ю. (2014). Сутність арт-терапії: аналіз сучасних підходів /

- Л. Ю. Полторак // Наукові праці Чорноморського державного університету імені П. Могили. Серія: Педагогіка. – Вип. 233, т. 245. – С. 89–91.
22. П'ятницька-Позднякова І.С. (2009). Арт-терапевтичні можливості видів мистецтва / І. С. П'ятницька-Позднякова // Педагогіка : наук. пр. – Вип. 95, т. 108. – С. 36–42.
23. Роменець, В.А. (2001). Психологія творчості : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Либідь.
24. Росік Т.(2007). Використання технік арт-терапії в соціальній роботі / Т. Росік // Соціальний працівник. – № 16. – С. 1–31.
25. Садова, Т.А., & Рудакова, А.О. (2017). Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. «Young Scientist». Жовтень, 2017. (10.1) (50.1), 49–52.
26. Семенцова О.М. (2019). Теоретичні уявлення про затримку психічного розвитку та визначення напрямків корекційної допомоги дітям в умовах інклюзивної освіти. Науковий часопис. Випуск 37. Корекційна педагогіка. - 2019. - Вип. 37. - С. 111-120. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2019_37_17
27. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко, Т. Д. Каменшук, А. Г. Обухівська, Г. В. Якимчук] ; наук. ред. А. Г. Обухівська, Т. Д. Ілляшенко. – Київ : Ніка-Центр, 2020. – 113 с.
28. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. (2008). Психологія розумово відсталого дитини : Підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна. – К. : Знання. – 359 с.
29. Стадник, Г. (2015). Розвиток пізнавальної активності дошкільників в сім'ї : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ.
30. Сухомлинський, В.О. (2012). Серце віддаю дітям. Київ: Видавництво «Акта».

31. Тараріна, О. (2016). Практикум з арт-терапії. Київ: Астамир-В.
32. Товкач, І. (2017). Індивідуальні особливості пізнавальної активності старших дошкільників : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ.
33. Форостюк, Т. (2008). Наступність і перспективність у використанні гри як засобу формування інтересу дитини до навчальної діяльності. Гуманітарний вісник. Переяслав-Хмельницький, Вип. 14, 251–254.
34. Чернуха І.О. (2010). Психокорекція особистості засобами арт-терапії: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Ялта, – 290 с.
35. Черноус Н. О.(2018).Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами. Збірник наукових праць РДГУ, Випуск 11. С.177-182.
36. Шапар, В. (2007). Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор.
37. Loreman, T. (2014). Measuring inclusive education outcomes in Alberta. *International Journal of Inclusive Education*, 18 (5), 459–483.
38. Шульженко Д. І. Емпіричне дослідження особливостей емоційної регуляції у дітей із затримкою психічного розвитку. Збірник наук. праць Кам'янець-Подільського Національного університету імені І. Огієнка. Серія соціально-педагогічна. 2013. Випуск 12. Частина 2. С. 294–304.